

GAÁL GABRIELLA

PEDAGÓGUSI KOMPETENCIÁK – NEM PEDAGÓGUSI MUNKAKÖRBE

Bevezetés

A tanári hivatás és munkaerőpiac kapcsolatában az Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) országokat összehasonlítva Magyarországgal ellentmondásos helyzet alakult ki. Az OECD országok jó részében az oktatás expanziója és a pedagógus pálya presztízsének csökkenése miatt jelentős tanárhiány alakult ki. Magyarországon az iskoláskorú népesség számának csökkenésével és a pedagógusképzésben résztvevők számának növekedése miatt a közeljövőben nem kell pedagógushiánnyal számolni.

A pedagógusképzésben magas azoknak a hallgatóknak a száma, akik nem kívánnak a tanult szakmájukban elhelyezkedni a fizetések, a munkakörülmények, a személyes életfeltételek, a karrierlehetőségek, a pedagógiai munka presztízsének köztudatban történő megítélése miatt, amelyek megoldatlan kérdések. Sokan az állás kínálatot nem tartják megfelelőnek, így a munkaerőpiac más területein dolgoznak.

A pedagóguskínálat azonban nem csak a pedagógus végzettségűek számától függ, hanem attól is, hogy a nem pedagógus munkakörben dolgozók továbbtanulásként választják a pedagógusképzést. A képzés során elsajátított pedagógiai, pszichológia és szak módszertani ismeretek; készségek és képességek a munkaterületek széles körében alkalmazhatóak.

Az Eszterházy Károly Főiskolán 2005-ben lezajlott „A közoktatás fejlesztését szolgáló kutatások” keretében lehetőségünk nyílt arra, hogy feltárjuk a főiskolánkon végzett és nem a közoktatásban dolgozó volt tanár szakos hallgatóink véleményét a pályaválasztásuk motivációjáról, az általuk ismert képzés előnyeiről, hátrányairól, a tanulmányaik során elsajátított képességeik gyakorlati alkalmazásáról, a jelenleg végzett tevékenységeikről, tanulmányaikról.

A kutatáshoz a pedagógusok számára készült kérdőív rövidített, a sajátosságokhoz aktualizált változatát alkalmaztuk. (2. sz. melléklet) A 30 kérdést tartalmazó kérdőívet 69 volt hallgató részére postán juttattuk el, a válaszait 50 fő küldte vissza. A nyert adatok és statisztikai összefüggéseik SPSS programmal kerültek feldolgozásra. A tanulmányban bemutatjuk, hogy a vizsgá-

latban résztvevők miért választották a tanári szakot, és munkahelyeinek változásait. Feltárjuk a főiskolai képzés kedvelt kurzusait; az emlékezetes tanárokat, s azokat a főiskolán szerzett ismereteket és készségeket, amelyeket leghatékonyabban használnak a jelenlegi foglalkozásukban. Kitérünk két kulcskompetencia – a számítógép-ismeret és az idegennyelvtudás – jellemzőire. Végül arra kerestük a választ, hogy ha lehetőségük lenne rá, elhelyezkednének-e pedagógusként. A kutatás jelentősége: eredményei befolyásolják a tanárképzés tartalmi és módszertani kérdéseit.

A minta

1. táblázat: A minta összetétele

(fő)

Tagozat szerinti megoszlás	
Nappali tagozat.....	19
Levelező tagozat.....	22
Esti tagozat	9
Összesen.....	50
A nem szerint	
Férfi	14
Nő.....	36
Összesen.....	50
Életkori megoszlás	
24–29 év közötti.....	14
30–39 év közötti.....	18
40 év feletti.....	17
Összesen.....	49*
A diploma megszerzésének éve szerint	
1998.....	2
1999.....	12
2000.....	7
2001.....	6
2002.....	8
2003.....	8
2004.....	6
Összesen.....	49**

* Egy fő életkora ismeretlen maradt

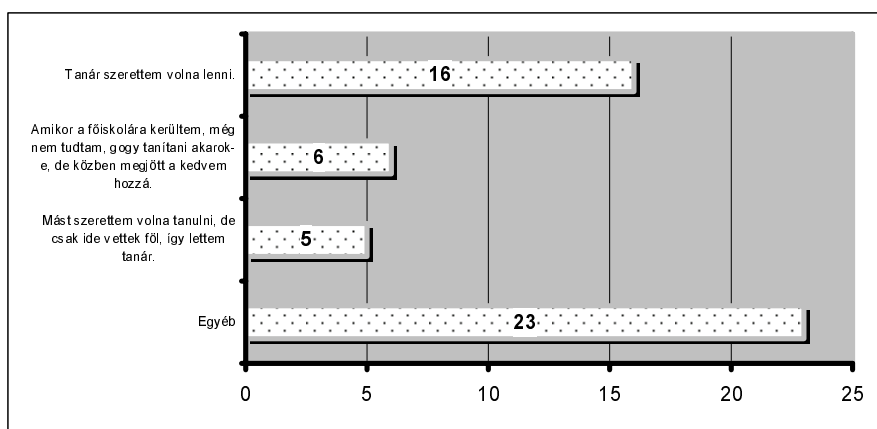
** Egy fő nem válaszolt a kérdésre.

A tagozat szerinti megoszlásra jellemző, hogy a nappali és a levelező tagozaton tanulók aránya lényegesen magasabb, mint az esti tagozatos hallgatók száma. Az esti tagozatra történő jelentkezéseknél a heti elfoglaltság tükrében meghatározó a lakhely közelsége.

A nemek aránya összhangban van a pedagóguspályán jelenlévő elnöiesedéssel. Az életkori megoszlásnál a 40 év felettiak magas száma megerősíti azt a tényt, hogy a munkaerőpiacon történő érvényesüléshez szükséges a felsőfokú végzettség, a képességek magas szintje. A válaszadók közül a legidősebb 58 éves, a legfiatalabb 24 éves.

A tanári szak választásának motívumai

„Amikor a továbbtanulásról döntött, miért választotta a tanári szakot?” Kérem, válassza ki az Önre leginkább jellemzőt, vagy fogalmazza meg saját szavaival. Több válasz is lehetséges.” kérdésre adott válaszokat az 1. ábra mutatja.

1. ábra: A tanári szak választásának motívumai (n=50)

A kérdésre a volt hallgatók közel fele (46%) egyéb választ adott. A kategória elemzésénél ki kell emelnünk, hogy a válaszadók közül 19 fő már rendelkezett felsőfokú végzettséggel, náluk a legfőbb motiváció a munkahelyi előmenetel és az önképzés igénye volt. 4 fő általánosságban írta le, hogy gyerekekkel kíván foglalkozni.

„Tanár szerettem volna lenni” fogalmazta meg a válaszadók 32%-a. Ez az arány megfelel annak a közoktatásban meglévő tendenciának, mely szerint erőteljesen ritkul azok száma, akik nem tudnak mást elképzelni, mint a pedagógusi pályát, ez az életük. Ők azok, akiket megszállottakként emleget-

nek, akiket a fiatalok tisztelnek, de az érdek alapú világunkban nehezen fogadnak el (Szebedy 2005, 22. o.).

A tanárképzés motiváló hatással van a tanári pálya választására, ezt igazolja 6 fő (12%) válasza, akik a főiskolára kerülve még nem tudták, hogy tanítani akarnak-e, de közben megjött a kedvük. Aki mást szeretett volna tanulni, de csak ide vették föl, és így lett tanár-csoportba a megkérdezettek 10%-a tartozik. Valószínűsíthető, hogy számukra a tanári pálya átmeneti megoldásnak tűnik, későbbi életpályájuk jelentős állomását látják benne.

Feltártuk azt, is hogy a pályaválasztásban szerepe volt-e annak, hogy a válaszadók korábban dolgoztak oktatási intézményben, pedagógus pályán. Óvodában dolgozott 2 fő, általános iskolában 6 fő, középiskolában 4 fő, más pedagógus munkakörben 1 fő és minden válaszadónál a „tanár szerettem volna lenni” válasz jelent meg. Joggal felmerül a kérdés, ha tanár szeretett volna lenni, és már volt tapasztalata a gyakorlati tevékenységből akkor miért változtatott munkahelyet? Három tipikus választ kaptunk, egyrészt megszűnt a munkahelye, másrészt elbocsátották, harmadrészt jobban megfelel a helyzetének a mostani munkája. A válaszok megerősítik azon tendenciákat, amelyek a közoktatásra jellemzőek: a demográfiai hullámvölgy miatt az iskola-fenntartók iskolák bezárására és tanulócsoporthoz összevonására kényszerülnek, amelyek pedagógus munkahelyek megszűnését és pedagógusok elbocsátását eredményezik, valamint a pedagógus pályán dolgozók keresete 23%-kal elmarad a nem-pedagógus munkakörben dolgozók keresetétől.

A tanárképzés kompetenciái

Elméleti alapok

Nagy József „A XXI. századi nevelés alapjai” című könyvében a kompetenciák központi jelentőségét hangsúlyozza a nevelés célrendszerében. Azt hangsúlyozza, hogy a kompetenciák teljes rendszert alkotnak: azaz magukba foglalják az észlelést, a belső pszichikus folyamatokat, a döntést, egy tevékenység megtervezését, végrehajtását, végrehajtásának ellenőrzését is. Más megfogalmazásban azt mondja, hogy a kompetencia alapvető jellemzője, hogy a viselkedésspektrumból mozgósítja, felhasználja a cél eléréséhez szükséges elemeket (Nagy 2000, 34–42. o.).

Az új NAT változatban is használják a kompetenciák, a kulcskompetenciák fogalmát mintegy a képesség szinonimájaként (NAT 2003, 9–15. o.).

A Pedagógiai Lexikonban Vajda Zsuzsa azt fogalmazza meg, hogy a kompetenciák alapvetően értelmi (kognitív) jellegű képződmények, de motivációs és egyéb érzelmi mozzanatok is kísérik (Vajda, 1997, 266. o.).

A pedagógiai kompetenciák a tudás, a nézetek és a gyakorlati készségek ötvözei, amelyek lehetővé teszik, hogy a pedagógus adott területen sikeresen elláthassa feladatát. A kompetencia fogalmába sokszor beleértik a diszpozíciót is, mely szerint nem elegendő rendelkezni a nézetekkel, tudással, képességekkel, de elkötelezettnek is kell lenni azok megfelelő alkalmazása iránt (*Falus, 2005, 7. o.*).

A pedagógusi kompetenciák tartalmi területei:

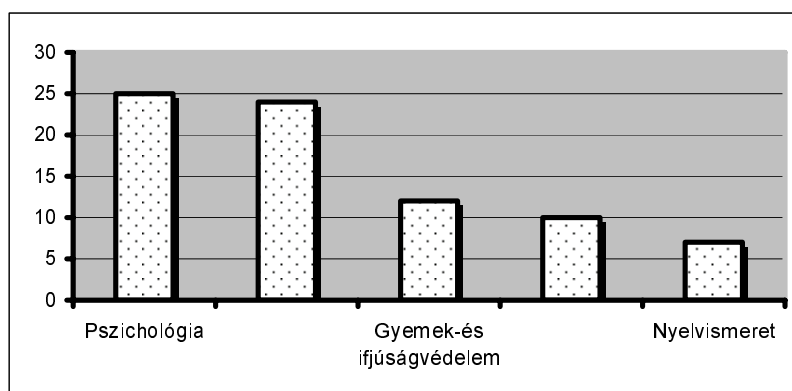
- A tantárgy ismerete – A tanár ismeri az általa tanított tárgyak alapvető fogalmait, megismerési eszközeit és képes olyan tanulási tapasztalatokat szervezni, melyek által a tanulók számára is értelmezhetővé válik a tananyag.
- Az emberi fejlődés és tanulás ismerete – A tanár ismeri a nevelés és az oktatás értelmezéseit, a gyermek fejlődésének sajátosságait, és képes olyan pedagógiai szituációkat teremteni, amelyek elősegítik a gyerekek intellektuális, szociális és személyes fejlődését.
- Az oktatás adaptálása az egyéni szükségletekhez – A tanár képes a tanulóiban meglátni az értékeket, és ezekhez igazodó pedagógiai helyzeteket teremteni.
- Többféle oktatási stratégia alkalmazása – A tanár ismeri és alkalmazza azon oktatási stratégiákat, amelyek előmozdítják a tanulók kritikus gondolkodásának, problémamegoldásának fejlődését.
- Motivációs és tanulásszervezési készségek – A tanár ismeri az egyéni és csoportos motiváció jelentőségét és képes olyan tanulási környezet megteremtésére, amely kedvez a pozitív társas interakcióknak, a tanulásban való aktív részvételnek és az önmotiválásnak.
- Kommunikációs készségek – A tanár az eredmények eléréséhez felhasználja a verbális és a non verbális és a médiakommunikációs technikákat.
- Tervezési készségek – A tanár képes a tantárgy, a tanulók, a közösség és a tantervi célok ismeretére alapozva tervezni.
- A pedagógiai folyamatok értékelése – A tanár ismeri a formális és a nem formális értékelési stratégiákat és ezeket alkalmazza a tanulók folyamatos intellektuális, szociális és fizikai fejlődésének előmozdítása érdekében.
- Szakmai elkötelezettség és felelősség – A tanár a társadalmi folyamatok, jogszabályok és etikai normák ismeretében képes folyamatosan értékelni saját döntéseinek és cselekvéseinek másokra gyakorolt hatását.
- Együttműködés – A tanár törekszik kapcsolatot teremteni kollégáival, a szülőkkel és a környező társadalom képviselőivel a kedvező feltételek megteremtése érdekében (*Falus 2005. 13. o.*).

A pedagógiai képesítési követelmények: 1. a tanári mesterség gyakorlásához szükséges elméleti ismeretek, a társas hatékonyság képesség-és készségkomponensei, 2. szak módszertanok, 3. intézményi, iskolai, terep gyakorlatok.

A kutatás eredményei

Az elsajátított szakmai kompetenciák

A válaszadók arra a nyílt végű kérdésre, hogy „A Főiskolán szerzett ismeretekből, készségekből fel tud-e valamit használni jelenlegi munkahelyén? Mi az?” a volt hallgatók több mint húsz különböző ismeretet és készséget említettek. Közülük a leggyakoribbakat a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A főiskolán szerzett ismeretek és készségek említési gyakoriságai

A gyakorisági mutatók összefüggésben vannak azzal az adattal, hogy 15 fő pedagógia, 9 fő nyelvi szakon, 4 fő szociálpedagógusként, 4 fő pedig pedagógus szakvizsga program keretében szerezte diplomáját, a képzésükben a megnevezett kompetenciák alakításához kapcsolódó tanegységek szerepelnek a legtöbb kredittel, a legnagyobb óraszámokban. A magyar, a történelem, a biológia, a földrajz, a kémia, a testnevelés, a gazdaságismeret és a számítástechnika szakokon végzetteknek a válaszok közül a szakjukhoz kapcsolódó ismeretek, és a módszertani készségek jelennek meg.

A pedagógusi kompetenciák rangsora: 1. a tanári mesterség gyakorlásához szükséges pedagógiai, pszichológiai, szociológiai ismeretek és a társas hatékonyság képességei és készségei, 2. szak módszertanok, tantárgypedagógiák 3. intézményi, iskolai, terep gyakorlatok, 4. nyelvtudás.

Az említési gyakoriságok és a pedagógusi kompetenciák rangsora szerint a következő képességeket alkalmazzák a volt hallgatók: önismeret, kapcsos-

latépítő képesség, nyitottság, rugalmasság, a csapatmunkára való beállítottság, a tanácsadás feladataira való alkalmasság.

A munkahelyek, a foglalkozások és a képzésben szerzett kompetencia összefüggései

Az elsajátított és az alkalmazott ismeretek, készségek és képességek jól tükröződnek a jelenlegi munkahelyek, foglalkozások típusában. (2. sz. táblázat)

2. táblázat: A munkahelyek, a foglalkozások típusai (n = 50)

A munkahely, a foglalkozás típusa	Fő
Szociális terület (Családsegítő központ, gyermekjóléti szolgálat, gyermekotthon, nevelési tanácsadó, kórház, munkaügyi központ)	25
Rendészeti szerv (Rendőrség, tűzoltóság, rendvédelmi szervezet, honvédség)	7
Versenyszféra (Banki alkalmazott, energiaipar, kereskedelem)	7
Egyéb terület (Egyesület, közhasznú társaság, szellemi alkalmazott)	6
Nyugdíjas	1
Gyermekgondozási segély	1
Munkanélküli	3

A kapott adatok közül a munkanélküli kategória jellemzőit tártuk fel. A jelenleg munkanélküli 3 fő pályakezdő, akik nappali tagozatos tanulmányukat befejezve nem tudtak elhelyezkedni. A válaszaikból kiolvasható, hogy szívesen dolgoznának pedagógusként, de lakókörzetükben erre nincs lehetőségük. Ez a tény különösen jellemző azokra a településekre, ahol a lélekszám folyamatosan csökken, a fiatalok nagyobb városokba vándorolnak a munkahely és a gyermekek jobb iskoláztatásának reményében.

A munkanélküliség összefüggésben van az iskolai végzettséggel is. A kutatásban résztvevők közül a diploma megszerzése előtt 5 fő (10%) volt egyszer, 5 fő (10%) pedig több alkalommal munkanélküli; a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésükre pozitívan hatott a felsőfokú végzettség megszerzése. Két számadat volt figyelemfelhívó, az egyik válaszadó 26, a másik 40 hónapig volt munkanélküli. A számadatok mögött meghúzódik az a tény is, hogy ők kimondottan arra az állásra vártak, amit jelenleg betöltenek.

Kurzusok és tanárok

A kérdőív 13. 14. 15. kérdéseiben arra kerestük a választ, hogy mely kurzusokra, tanárookra emlékezik vissza, és miért? A válaszok összhangban voltak a szakok szerinti megoszlással, a pedagógiai kompetenciák rangsorával. A „miért”-re adott válaszok döntően pozitív meghatározottságúak; elsősorban a szakmai felkészültséget tükröző színvonalas kurzusokat említették; és azon emberi tulajdonságokat, amelyek által a tanárok értékeket mutattak, hatást gyakoroltak a viselkedéskultúrára, és mintát adtak az élethelyzetek megoldására. A nyelvszakos volt hallgatók első helyen nevezték meg a szakmódszertant tanító oktatókat és a mentortanárokat, mely a pedagógus hallgatók gyakorlóidejének megszervezésének fontosságára hívja fel a figyelmet.

Az élethosszig tartó tanulás

A felsőoktatási intézményekkel kapcsolatban is megfogalmazódik az igény, hogy hallgatóit felkészítse az egész életen át tartó tanulásra. Ennek megvalósításában az önképzésen túl, kiemelt szerepe van a továbbtanulásnak. A mintában résztvevők közül 12 fő (24%) az egri diploma megszerzése óta szerzett újabb diplomát. Az újabb diplomát már megszerzők közül, jelenlegi munkakörükhöz kapcsolódva 7 fő (14%) nem újabb pedagógus diplomát szerzett, ami prognosztizálja, hogy nem akarnak a közoktatásban elhelyezkedni, továbbra is a versenyszférában, a rendvédelmi szerveknél kívánnak dolgozni. 14-en (28%) jelenleg folytatnak felsőfokú tanulmányokat. A végzett tanulmányokra jellemző, hogy a főiskolán szerzett tudás egyetemi szinten történő gazdagítása, elmélyítése jellemző 12 esetszámban.

Számítógép és az idegen nyelv ismerete és alkalmazása

A korszerű műveltség fogalmának definiálása sokféleképpen történik meg a szakirodalomban. A sokféleség jellemző vonása, hogy a modern eszközhasználatot, a számítástechnikai ismereteket, az idegen nyelven történő kommunikációs készséget a mai kor elvárásaként értelmezik. A számítógép ismeretére és alkalmazására vonatkozó adatokat a 3. sz. táblázat mutatja.

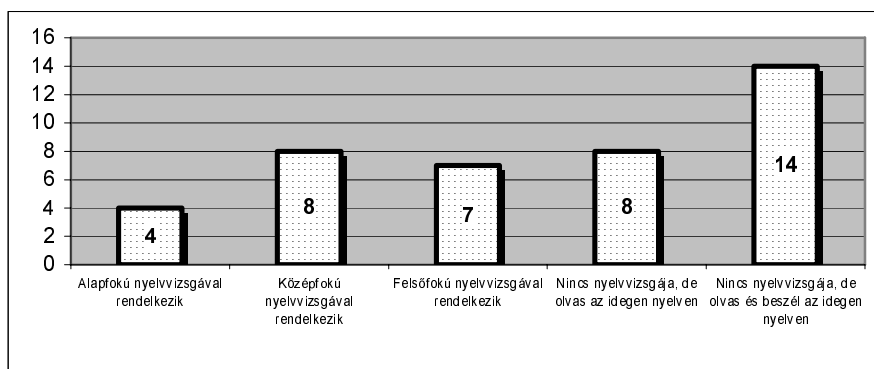

3. sz. táblázat: A számítógép ismerete és alkalmazása (n = 50)

	Fő	A válaszadók %-a
Tudja használni a számítógépet	50	100
A munkahelyén használja a számítógépet	10	20
Otthon használja a számítógépet	12	24
Otthon és a munkahelyén is használja a számítógépet	28	56
Saját E-mail címmel rendelkezik	37	74
Otthoni Internet-hozzáférése van	21	42

A számadatokból látható, hogy a legnagyobb lemaradás az otthoni Internet-hozzáférés tekintetében tapasztalható, a válaszolók több fele 29 fő (58%) nem rendelkezik vele. A tény magyarázható az infrastruktúra nem megfelelő kiépítettségével és a magas költségekkel.

Az idegen nyelv ismerete nem annyira természetes, mint a számítógép használata. A nyelvszakon végzett hallgatók kivételével (9 fő, 18%), minden volt hallgató vallotta, hogy ismer egy idegen nyelvet. Az egy idegen nyelv ismeretére vonatkozó adatokat a 3. sz. ábra foglalja össze.

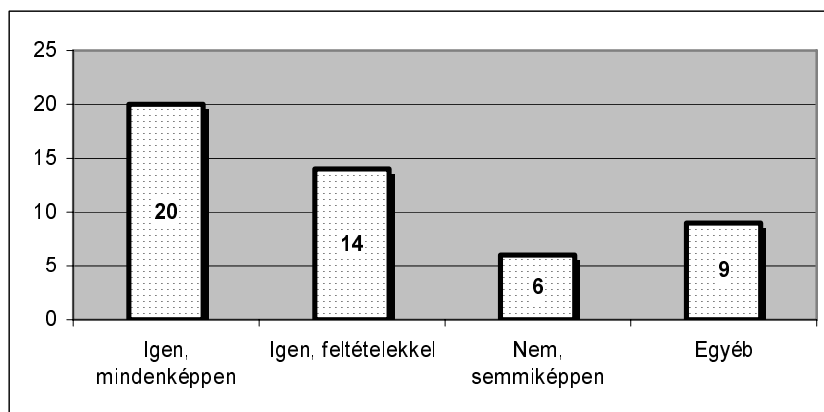
3. sz. ábra: Egy idegen nyelv ismerete

A második idegen nyelv ismerete 12 főre jellemző, nyelvvizsgálata 5 főnek van, és még szerényebb a harmadik nyelv ismeretére vonatkozó adat, mindössze ketten válaszoltak igennel és egynek van nyelvvizsgálata. A kapott adatok arra engednek következtetni, hogy a válaszolók korábbi iskolai tanulmányai alatt nem volt kiemelt oktatási feladat az idegen nyelv tanítása-tanulása, a diplomájuk megszerzése nem volt nyelvvizsgálathoz kötve és a jelenlegi

munkahelyükön a versenyszféra kivételével nem követelmény az idegen nyelv különböző szintű ismerete.

Pedagógusi pálya iránti érdeklődés

A pedagógus pálya iránti vonzalom feltárására a „Ha lehetősége lenne rá, elmenne-e dolgozni pedagógusként?” kérdést fogalmaztuk meg. A kapott esetszámokat a 4. sz. ábra mutatja.

4. sz. ábra: A pedagógus pálya iránti érdeklődés ($n = 49$)^{*}

^{*}Egy fő nem válaszolt a kérdésre.

Feltételekhez kötött igen válasz 14 volt. A feltételek közül a leggyakoribb volt „igen, ha alkalmaznának”; „ha, felnőttoktatásban, felsőoktatásban, középiskolában tudnék elhelyezkedni a diákok motiváltsága miatt”; „ha elveszteném jelenlegi munkahelyemet”; és a legdominánsabban „ha magasabb fizetést kapnék”. A magasabb jövedelem igénye elsősorban a férfiak és a 30 év felettiak részéről jelentkezett. Ez összefüggésben van a megteremtett egzisztenciával is, a válaszolók közül 13-an (26%) házastársukkal élnek saját lakásban, családi házban; 22-en (44%) saját lakással, házzal rendelkeznek. „Egyéb” választ fogalmazott meg 9 fő. A legtipikusabb válaszok voltak: „jelenlegi munkahelyemmel elégedett vagyok”; „sokrétű a tevékenységem”; „kiábrándító a gyerekek és a szülők viselkedése”.

Összefoglalás

A pedagógus, a tanárképzés választása ma már nem jelenti egyben a tanári pálya választását. A motívumok között megjelenik az önképzés, a munkahelyi előmenetel lehetősége, diplomához jutás esélye, a kényszerválasztás is.

A képzés során elsajátított kulcsfontosságú pedagógiai, pszichológiai, szociológiai, tantárgy-pedagógiai, tudások, a kialakult nézetek és a pedagógusszakma fontos elemei – önismeret, kapcsolatépítő képesség, nyitottság, megújulási készség, csapatmunkára való beállítottság, a tanácsadás feladataira való alkalmasság - hozzájárulnak a munkaerőpiacon történő érvényesüléshez, az újabb felsőfokú végzettség megszerzéséhez.

A kulcskompetenciák területén a nyelvi kommunikáció készségének fejlesztését változatlanul az oktatás kiemelt feladatának kell értelmezni és kezelni.

A pedagóguspálya alacsony presztízse, a kedvezőtlen jövedelmi viszonyok, a társadalmi elismertség hiánya riasztóan hat a pedagógus végzettségűekre.

Irodalom

- A pedagógusok pedagógiája.* (Szerk.: Golnhofer Erzsébet és Nahalka István). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- Falus Iván: Képesítési követelmények – kompetenciák – szttenderdek. In: *Pedagógusképzés*. 2005/1. 5–16. ELTE PPK, Budapest.
- Mihály Ildikó: *A pedagógusképzés és a pedagógus-életpálya az élethosszig tartó tanulás korában.* Új Pedagógiai Szemle, 2002/04. 89–92.
- Nagy József: *A XXI. századi pedagógia alapozása.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Nemzeti Alaptanterv 2003.* Oktatási Minisztérium. Budapest, 2004.
- Szebedy Tas: *A pedagóguspálya sajátosságai és a foglalkozási ártalmak.* Új Pedagógiai Szemle, 2005/07–08. 18–32.
- Tanári pálya és életkörülmények.* (Szerk.: Nagy Mária). OKKER, Budapest, 1998.
- Vajda Zsuzsa (1997): Kompetencia. In: Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.): *Pedagógiai Lexikon.* Keraban, Budapest, 2006.